

РОЗГОРТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

1. I Універсал УЦР

Ігнорування Тимчасовим урядом вимог української делегації переконало керівників Центральної ради, що перемовини з російськими політиками будь-якого політичного забарвлення є даремними, тому у виборюванні автономії необхідно покладатися лише на власні сили. 18 червня 1917 р., незважаючи на заборону, у Києві розпочав роботу II Всеукраїнський військовий з'їзд. Його делегати - 1,6 млн солдатів — запропонували Центральній раді розпочати конкретні дії щодо розбудови автономного устрою.

23 червня 1917 р. перед закриттям військового з'їзду Центральна рада оприлюднила I Універсал Української Центральної ради до українського народу, на Україні й поза Україною сущого.

Історичне джерело

З Універсалу Центральної ради: «Хай буде Україна вільною. Не відділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Вкраїні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Усенародні Українські збори (сейм). Усі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські збори».

Делегати-військовики слухали Універсал стоячи, потім стали на коліна й заспівали Шевченків «Заповіт». Універсал об'єднав навколо ідеї автономії найширші верстви й політичні сили українського суспільства. На адресу УЦР надходили телеграми з привітаннями від найрізноманітніших політичних і громадських організацій. Біля скарбниці Центральної ради вишикувалися черги громадян, які вирішили підтримати її матеріально. Адже, на відміну від інших організацій, уключаючи й збільшовизовані ради робітничих і солдатських депутатів, Тимчасовий уряд не виділяв на утримання Центральної ради ні копійки.

Історичне джерело

За свідченням В. Винниченка, слухання I Універсалу супроводжувалося надзвичайно сильними емоціями: «Засмажені, загартовані в боях, у крові, у стражданнях обличчя кривилися від солодкого болю надзвичайних переживань, від високої, ніколи не знаної радості. Деякі голосно ридали, припавши головами до спинок фотелів; многі кулаками, рукавами гімнастерок витирали сльози; деякі суворо зціплювали зуби, щоб не кричати ...»

Універсал (від латин. **universalis** — загальний) — урочисте звернення або розпорядження до народу, яке виконувало функцію основного тимчасового документа конституційного характеру.

2. Утворення Генерального секретаріату

Після проголошення I Універсалу Центральна рада приступила до створення уряду автономної України — Генерального секретаріату. Уряд було сформовано 28 червня 1917 р. До нього ввійшли такі генеральні секретарі: Христофор Барановський — фінансів, Сергій Єфремов — міжнаціональних справ, Симон Петлюра — військових справ, Борис Мартос — земельних справ, Володимир Садовський — судівництва, Микола Стасюк — продовольчих справ. Генеральним писарем (секретарем) уряду було призначено Павла Христюка. Головою Генерального секретаріату й одночасно генеральним секретарем внутрішніх справ став Володимир Винниченко.

Особистості

Володимир Винниченко (1880-1951) народився в с. Веселий Кут Єлисаветградського повіту на Херсонщині в сім'ї чабана. У 1901 р. вступив на юридичний факультет Київського університету. Став членом РУПу, з 1905 р. — УСДРП. Проводив пропагандистську роботу серед селян Полтавщини. У 1902 р. заарештований, позбавлений права навчатися в університеті й проживати в Києві. Кілька разів переходив кордон з революційною літературою, двічі потрапляв до в'язниці (удруге на 8 місяців). Під загрозою каторги В. Винниченко емігрував до Європи. Під час Першої світової війни нелегально поселився в м. Москві, продовжуючи літературну та революційну роботу. Після лютневої революції 1917 р. повернувся в Україну. Брав участь в організації Центральної ради, редагував орган ЦК УСДРП — «Робітничу газету». Був автором чотирьох універсалів УЦР. У січні 1918 р. пішов у відставку з посади прем'єра. Протягом листопада 1918 р. — лютого 1919 р. очолював Директорію УНР. Після відставки виїхав за кордон. З 1934 р. жив у Франції. Займався літературною творчістю та живописом. Автор мемуарно-публіцистичного три томника «Відродження нації».

3. II Універсал УЦР

Коли УЦР стала на шлях утвердження автономії України, Петроград зрозумів, що він уже має справу не із заявами та деклараціями групи політичних діячів, а з могутнім українським народним рухом, і завагався. Праві, представники російської буржуазії, сподіваючись на недалеку перемогу над Центральними державами, уже марили Босфором і Дарданеллами, економічним і політичним підкоренням нових територій. Проте перешкодою на цьому шляху поставала автономна Україна. Російська буржуазія зажадала воєнної розправи. Представники лівого крила Тимчасового уряду усвідомлювали, що воєнні дії проти УЦР могли б закінчитися повним крахом, оскільки на її оборону могли б вирушити з фронту українські частини, піднятися народні сили.

Центральна рада також не вважала себе готовою до можливого збройного конфлікту, адже в Україні стояли підрозділи російської армії. У руках Петрограда перебували органи адміністративної й судової влади. Крім того, проти УЦР могли виступити й зросійщені мешканці міст.

Перший Генеральний секретаріат УЦР. Перший ряд (зліва направо): І. Стешенко, Х. Барановський, В. Винниченко, С. Єфремов, С. Петлюра. Другий ряд: П. Христюк, М. Стасюк, Б. Мартос. (Відсутній — В. Садовський). м. Київ. Фото. Червень 1917 р.

Зрештою, обидві сторони дійшли висновку, що розпалювання конфлікту лише ослабить їхні позиції, і погодилися на перемовини. До Києва прибули найавторитетніші міністри Тимчасового уряду — І. Церетелі, М. Терещенко, О. Керенський. Після двох днів перемовин сторони досягли компромісу.

Центральна рада зобов'язувалася не проголошувати національно-територіальну автономію самочинно й визнала це право за Всеросійськими установчими зборами. Тимчасовий уряд визнавав Генеральний секретаріат органом крайової влади. Склад Генерального секретаріату мав формуватися Центральною радою, але право його затвердження належало Тимчасовому уряду.

Погодившись на ці поступки, українська сторона отримувала й поступки від російського уряду: він визнав законне право України на автономний лад, а Центральну раду та Генеральний секретаріат — органами державної влади в Україні, тобто визнав фактичну національно-територіальну автономію України.

Наслідком компромісу став II Універсал, проголошений 16 липня 1917 р. в м. Києві. У ньому Центральна рада повідомляла український народ, що Тимчасовий уряд визнає його «право на самоозначення», тому Центральна рада буде прямувати «до автономного ладу в Україні». Вона розробить відповідні закони й передасть їх на затвердження Всеросійських установчих зборів.

Отже, досягнутий компроміс з російським Тимчасовим урядом давав можливість уникнути ризикованого збройного конфлікту. Україна мала час для підготовки засобів для подальшої організації та зміцнення національних сил.

4. Збройний виступ самостійників

Позицію, зайняту автономістами, різко критикували українські самостійники, які прагнули суверенітету України, негайного розриву з Росією. На позиціях самостійництва стояли Українська народна партія (УНП), створена 1901 р. Миколою Міхновським (восени 1917 р. реорганізована в Українську партію соціалістів-самостійників (УПСС), і створена на Полтавщині в травні 1917 р. Українська демократично-хліборобська партія (УДХП).

Самостійники — тут: учасники Української революції, послідовники політичних ідей М. Міхновського, які прагнули повного, необмеженого суверенітету України, негайного й повного розриву з Росією.

Особистості

Микола Міхновський (1873-1924) народився в с. Турівці (нині Згурівський р-н Київської обл.) у сім'ї священика. Закінчив юридичний факультет Київського університету (1895 р.). Член «Братства тарасівців», автор його програми «Кредо молодого українця». Автор брошури «Самостійна Україна», де вперше висунув ідею самостійності України.

Керівник таємного товариства «Оборона України», яке здійснило кілька терористичних акцій проти антиукраїнської політики царизму в Україні.

Засновник часописів «Самостійна Україна» (1905), «Хлібороб» (1905), «Запоріжжя» (1906) та ін. Один із натхненників українізації частин царської армії, створення українського війська. Після поразки революції жив на Кубані. 1924 р. повернувся до Києва. Заарештований радянськими спецслужбами. Помер за нез'ясованих обставин.

Погляди самостійників поділяли радикально налаштовані українські військовики. Вони згуртувалися навколо Українського військового клубу ім. П. Полуботка, очоленого М. Міхновським, і не сприйняли компромісу. Угоду з Тимчасовим урядом і II Універсал вони витлумачили як зраду українських ідеалів і піднялися на збройне повстання, прагнучи в такий спосіб спонукати УЦР до негайного проголошення державної самостійності України.

Історичне джерело

Рядовий Д. Осадчий, член виконкому 2-го Українського козацького полку ім. гетьмана П. Полуботка, з приводу мети повстання висловився так: «Ми, українці-козаки, що зібралися в Києві, не хочемо мати свободи лише на папері або півсвободи. Після проголошення I Універсалу (II Універсал ми не визнаємо) ми приступаємо до наведення порядку в Україні. Для цього ми всіх росіян і ренегатів, які гальмують роботу українців, скидаємо з їхніх постів силою, не рахуючись з російським урядом. Визнаючи Українську Центральну раду за свій найвищий уряд, ми поки що виганяємо зрадників з України без її відома. Коли ми все опануємо силою, тоді цілком підпорядкуємося Центральній раді. Тоді вона повинна буде порядкувати яку Київ, так і в усій Україні, яку своїй хаті».

Увечері 17 липня 1917 р. в с. Грушках, де розташовувався полк полуботківців, з'явилися агітатори — офіцери з Українського військового клубу ім. П. Полуботка. Вони закликали бійців іти на Київ, а командирам передали заздалегідь розроблений план дій. 18 липня між 3-ю і 4-ю год полуботківці з'явилися на автомобілях на Хрещатику й вул. Олександрівській (нині вул. М. Грушевського). Близько 5-ї год повстанці захопили штаб міліції в Старокиївському районі, близько 6-ї — військову комендатуру, арсенал, державний банк, казначейство, інтендантські склади, виставили пости біля державних установ. Так само швидко вони захопили Либідський район, заарештували коменданта Києва.

На придушення повстання Генеральний секретаріат вислав значні військові сили. Протягом дня (18 липня) частина повстанців була взята в полон, частина розсіялася по місту, а решта організовано відступила до с. Грушок. 21 липня війська Київського військового округу оточили позиції полуботківців і після короткого бою роззброїли їх. Наприкінці липня полк був

розформований, а його бійці вислані на фронт. Натхненника повстання, М. Міхновського, було заарештовано і, як військового адвоката, вислано служити на Румунський фронт.

Протягом липня-жовтня 1917 р. конфлікт між УЦР і Тимчасовим урядом ще більше загострився. Київ прийняв рішення скликати Українські установчі збори, а не чекати Всеросійських установчих зборів і віддавати долю Української революції політичним силам Росії. Натомість Петроград підготував для генеральних секретарів в'язничні камери. Однак після більшовицького перевороту 7 листопада (25 жовтня за ст. ст.) 1917 р. це протистояння втратило сенс.

5. Позиція УЦР щодо приходу до влади більшовиків у Росії

Уже 8 листопада 1917 р. Українська Центральна рада опублікувала резолюцію про владу, у якій засудила більшовицький переворот у Петрограді. У документі зазначалося, що «влада — як у державі, так і в кожному окремому краї — повинна перейти до рук усієї революційної демократії». Центральна рада вважала «недопустимим перехід влади до рук Рад робітничих і солдатських депутатів», контрольованих більшовиками, оскільки вони були лише частиною «революційної демократії» і ніяк не могли уособлювати всі революційні сили.

В Україні розуміли, що перші декрети більшовиків «Про мир» і «Про землю» призведуть до руйнування основ суспільного устрою та безвладдя. Тому УЦР стверджувала, що «буде енергійно боротися з усякими спробами підтримати бунти в Україні».

На думку вченого

М. Грушевський так оцінював руйнівні наслідки більшовицьких декретів: «У війську пішов повний розлад. Відділи, які стояли на фронті й у тилу, розграбовували й розкрадали військове майно, решту кидали на погибель і розходилися самочинно додому, грабуючи та розбираючи часом і те, що зустрічалося по дорозі. У селах усе більше напливало елементу анархічного, що тягнув за собою слабші частини селянства й тероризував навіть і найбільш відпорні. Грабування та нищення панських маєтків, фабрик і заводів мало масовий характер».

6. Боротьба за владу в Києві 11-13 листопада 1917 р.

Опублікування цієї резолюції викликало протистояння з більшовиками. Ще одним центром протистояння став штаб Київського військового округу (КВО) — осередок прихильників контрреволюційної «єдиної та неподільної Росії». Київ перетворився на три військові табори, оцетинені гарматами й кулеметами.

Переворот (державний переворот) — зміна влади в державі, здійснена з порушенням чинних правових норм, супроводжується застосуванням сили.

11 листопада 1917 р. штаб КВО вдався до рішучих дій. Оскільки УЦР усе-таки визнавалася Тимчасовим урядом, то військові вирішили завдати першого удару по більшовиках. Незначні сили КВО оточили Маріїнський палац і заарештували більшовицький «революційний комітет» («ревком»), що там засідав. У Печерському районі Києва, навколо заводу «Арсенал», розпочалися збройні сутички із загонами робітників, які через три дні завершилися відступом сил КВО з Києва.

Тим часом Генеральний секретаріат узяв під свій контроль військові, продовольчі, залізничні, судові справи, поштовий зв'язок і телеграф. Вірні Центральній раді військові підрозділи зайняли міські установи, пошту й телеграф.

13 листопада 1917 р. трьома сторонами було створено узгоджувальну комісію з урегулювання ситуації. 14 листопада владу Генерального секретаріату визнав штаб КВО, а 16 листопада — більшовицький ревком. Отже, у тій кризі УЦР виявила себе найорганізованішою силою й вийшла переможницею.

7. III Універсал УЦР. Проголошення Української Народної Республіки

Падіння Тимчасового уряду спонукало УЦР до проголошення Української держави. 20 листопада 1917 р. світ побачив III Універсал. 22 листопада відбулося його урочисте проголошення на Софійському майдані за участі представників дипломатичних місій: французької, бельгійської, італійської та румунської.

Іменем українського народу Центральна рада проголошувала відродження Української держави: «Однині Україна стає Українською Народною Республікою». Зазначалося, що УНР готова відновити федеративний зв'язок із Російською республікою, але як зв'язок рівних і вільних народів, держав. Документ рішуче заперечував федеративний зв'язок УНР з радянською більшовицькою Росією. Універсал узагалі не визнавав більшовицького уряду: у Росії «центрального уряду немає, і по державі шириться безвластя, безлад і руїна».

Владу в Україні до скликання Українських установчих зборів мали здійснювати Генеральний секретаріат, що отримав повноваження повноцінного уряду, та Центральна рада як найвищий законодавчий орган.

Історичне джерело

В. Винниченко — один із творців III Універсалу — визначив його значення в історії України так: «Тепер, нарешті, ми могли творити життя по нашому образу й подобию, і тільки по нашому. Тепер ми мали всі засоби для того. Усі державні апарати переходили до рук Генерального секретаріату, усі фінансові засоби були до його розпорядження, уся військова сила підлягала його наказам... Усе населення, уся демократія України дивилися на український уряд з надією й вірою».

Центральна рада скасувала «існуюче право власності на землі поміщицькі й інші землі нетрудових хазяйств», визнала, «що ті землі є власністю всього трудового народу», тобто проголосила націоналізацію землі й запевнила, що проведе демократичну земельну реформу. У промисловості УЦР установлювала державний контроль над виробництвом і проголошувала 8-годинний робочий день.

Універсал гарантував громадянам України широкі демократичні права та свободи: право на місцеве самоврядування, свободу слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканності особи й помешкання, рівність мов, скасування смертної кари й амністію в політичних справах.

Універсал проголошував право всіх національних меншин України на свободу національного розвитку й утверджував їхнє право на «національно-персональну автономію для забезпечення їм права та свободи самоврядування в справах їхнього національного життя».

Центральна рада також обіцяла, що вживатиме всіх заходів, аби закінчити імперіалістичну війну.

Проголошення III Універсалу урочисто святкували в більшості міст протягом листопада-грудня 1917 р. Урочистості включали збори міщан, присягу губернських комісарів, визнання влади Центральної ради депутатами міських дум. Подекуди урочистості завершувалися військовими парадами.

Проголошення III Універсалу знаменувало відродження Української держави у XX ст., а в діяльності Української Центральної ради — початок етапу національно-державного будівництва.

8. Кримськотатарський національний рух

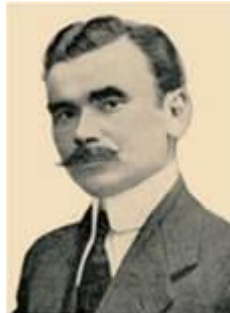
Повалення самодержавства створило сприятливі умови для розгортання кримськотатарського руху. 25 березня 1917 р. в Сімферополі відбувся перший Всекримський мусульманський з'їзд, серед делегатів якого помітну роль відігравали молоді інтелігенти. З'їзд обрав Тимчасовий кримськотатарський мусульманський виконавчий комітет (мусвиконком) і його голову муфтія Нумана Челебіджихана (Челебі Челебієва) (1885-1918) — відомого татарського 32-річного богослова, юриста й публіциста, автора національного

гімну. Друкованими органами мусвиконкому стали газети «Міллет» («Нація») і «Голос татар». Упродовж наступних місяців мусвиконком налагодив у всіх повітових містах і селах мережу місцевих мусульманських комітетів та уповноважених і перебрав на себе вирішення всіх інших кримськотатарських справ — політичних, культурних, релігійних та економічних. Національно-визвольний рух у Криму знайшов підтримку лідерів УЦР.

У липні 1917 р. сформувалася перша кримськотатарська політична партія «Milli Firqa» («Національна партія»). Під впливом українського військового руху мусвиконком домогся від російського уряду повернення з фронту до Криму кількох кримськотатарських військових частин і створення Першого кримськотатарського батальйону.

Курултай і Кримська Народна Республіка. 12 жовтня 1917 р. у Сімферополі відбувся Всекримський з'їзд татар, який одногolosно ухвалив рішення про скликання курултаю — парламенту кримськотатарського народу. Як вищий національний орган, він мав вирішити питання про долю Криму як автономії в складі Російської Федерації чи незалежної держави. 30 листопада 1917 р. курултай було обрано. До його складу ввійшло 76 депутатів, з них — 4 жінки.

26 грудня 1917 р. курултай проголосив Кримську Народну Республіку, 27 грудня — ухвалив конституцію, 31 грудня сформував національний уряд на чолі з Нуманом Челебіджиханом. УЦР одразу ж визнала Кримську Народну Республіку, а вона засудила агресію радянської Росії проти УНР.

Челебі Челебієв

Тим часом більшовицький Петроград став на шлях знищення Кримської держави. 29 грудня більшовики взяли Севастополь. За допомогою флоту протягом січня захопили Феодосію, Керч, Ялту. Свої дії вони облудно прикривали гаслами «інтернаціоналізму» і «рівності народів».

У боротьбі з більшовиками до складу татарських збройних сил увійшли й національні сили греків, німців, болгар. Татарські загони спробували взяти Севастополь, однак сили були надто нерівні. У ніч з 23 на 24 січня 1918 р. вони були розбиті. 27 січня більшовики захопили Сімферополь. Лідери

татарського руху були схоплені, а 23 лютого живцем спалені в топці міноносця «Алмаз».